

Éljen a halál?

A vasgárdisták spanyolországi útja és a nagy temetések

A spanyolországi polgárháború több volt, mint egyszerű polgárháború, világháború nyitánya is lett.¹ Borzalmait még fokozta az, hogy a nácik és a szovjetek legmodernebb fegyverzetüket próbálták ki. A román vasgárdisták viszont ideológiájukat. Azt, hogy készek a halálra, és egyben mozgalmuk eredetiségét akarták bizonyítani: – vélt – keresztény jellegét. Corneliu Zelea Codreanu, a Kapitány a maga módján jól felismerte, hogy Hitler hatalomra kerülése után mi várható, és ezt a Vasgárda hivatalos lapjában vezércikk tudatta: *„A világ civilizációját és kultúráját megteremtő árja faj legyőzhetetlen erővel felemelkedik, és a német nép, amelyet ebben a harcában Isten áldott meg, a meghódított erődre kitűzi az első zászlót a szvasztikával, a régi árja jellel. A román lesz a harmadik európai nép, amely Olaszország és Németország után győzni fog. Erre a három biztos pontra támaszkodva fognak felemelkedni az öreg Európa megfiatalodott népei.”*² Amikor pedig Codreanu keményen ellene szólt annak, hogy „zsidó felhívásra” bojkottálják a német árukat, az Axa felhívásában köszöntötte a főnököt, aki *„egyedül ismerte fel a pillanat komolyságát”,* és *„bebizonyította Németországnak, amely elkezdte a nép megújulását a szemita mikrobától, hogy Romániában is vannak, akik megértik, és nemsokára követik!”*³ Ezek után a Vasgárda a spanyolországi csataterektől nem maradhatott távol, annál is inkább, mert Codreanu szovjetellenes háborúra is számított.

Codreanu beadványa

A legionáriusok spanyolországi expedícióját Ion Moța kezdeményezte. Sok minden ösztönözhetette erre, de alapvetően az a kétségbeesés és létszorongás, ami a fasizmus melegágya. Az áldozat a szorongás szublimálása – ha ezzel a freudi kifeje-

1 A jelen munka egy nagyobb monográfia előtanulmánya. Ezúton köszönöm meg Takács Ferencnek, hogy munkájának elektronikus változatát még azelőtt rendelkezésemre bocsátotta, mielőtt az még nyomdafestéket látott volna. A könyv teljes képet ad Codreanu önéletrajzáról, kimerítően idéz belőle, és kronológiai rendben követi a fejleményeket, árnyalt és minden eddiginél teljesebb képet adva a korabeli erőszakvilágról. Takács, 2012.

2 Hitler biruitoar în Germania. In: *Pământul strămoșesc*, 1933. 4. sz. (ápr. 9.)

3 Apelul Gărzii de Fier. In: *Axa*, 1933. ápr. 9. 10. sz.

zéssel élünk. „Az áldozat kereszténységünk mértéke” – proklamálta Moța 1936 első napján.⁴ És komolyan is vette.

Többen is feltételezték, hogy Codreanu igyekezett háttérbe szorítani sógorát, de valójában a munkamegosztás tökéletes volt. Ion Moța megmaradt ideológusnak, a vezérkultuszt ápolta, bár bizonyos taktikai kérdésekben összekülönbözhettek. A Duca-per után – egy besúgójelentés szerint – a kérlelhetetlen erdélyi papfiú állítólag a kapcsolataik megszakításával fenyegette meg a Kapitányt, mert ez a régi vonal helyett kompromisszumos politikára tért át.⁵ Ezzel szemben úgy tűnik, alapvetően tartotta magát ahhoz, amit 1924-ben a börtönből írt barátjának: „Mi lesz a mi országunkból, ha nem jön új nemzedék? Nélküled ezt az új nemzedéket nem tudjuk felállítani.”⁶ És 1934-ben is a jilavai börtönből azt üzenté, hogy a Kapitány parancsnoksága csalhatatlan.⁷ Igazában mély ellentétéről nem tudni. Șerban Milcoveanu például ott volt, amikor Codreanu megmutatta neki, hogy mit írt a királynak és a vezető politikusoknak 1936. november 5-én. Ebben a beadványban a Kapitány kifejtette, ha a bolsevizmussal szövetségben viszik az ifjúságot a háborúba, akkor „kijelentjük, hogy valamennyien revolvereinkkel azokra lövünk, akik odavitték minket, és mivel nem lehetünk képesek dezertálni, a becstelenség elkerülése érdekében, öngyilkosok leszünk. A román nép fiatalsága sohasem fog a Sátán jegyében harcolni Isten ellen.”⁸ Ezt a fenyegető levelet a legionáriusok ki is nyomtatták, és a hatóságoknak is megküldték.⁹ A román kommunista sajtóba a francia kommunista sajtón keresztül jutott el ez „a szenzációs dokumentum”.¹⁰

Moța viszont komoran elhallgatott, amikor megtudta, hogy barátja már elküldte ezt a beadványt a királynak. Hogy aztán a komor hallgatás után miket mondott egymásnak a Kapitány és sógora, nem tudjuk, mert a tanú, Milcoveanu diszkréten elsomfordált.¹¹ Első látásra a beadvány akár királyellenes hadüzenetnek is tekinthető. Alexandru Vaida Voevod levelet írt Codreanunak, amelyben helytelenítette, hogy vele való konzultáció nélkül intézett levelet a királyhoz és a politikusokhoz.¹² Csakhogy Iuliu Maniu bizalmasa, Zaharia Boilă egyenesen azt mondta Codreanunak, látszik, beadványát maga a király rendelte, és ezt a Kapitány meg is erősítette.¹³ Az uralkodó ugyanis ekkor már Nicolae Titulescut akarta leváltani, hiszen a külügyminiszter úgy viselkedett, mint egy alkotmányos kormány miniszterelnöke, és ami fontosabb, nyugati orientációja lassan csődöt mondott. Ő volt a kisantant mérnöke, és a Balkán Szövetségé. A komoly fenyegetést a Szovjetunió jelentette, ezért mindenekelőtt a keleti szomszédal való viszonyt akarta rendezni, ami német körökben éles ellenkezést váltott ki. Igaz, korábban Grigore Gafencut –

4 Moța, 1936. 6.

5 *Ideologia*, IV. 2003. 106.

6 Vorbe dela Ionel Moța. In: *Libertatea*, 1940. 4. sz. (okt. 20.)

7 *Omul nou*, 1936. 9. sz.

8 Codreanu, 1981. 98.

9 C.N.S.A.S. Penal 11784/8. 116., 128.

10 C.N.S.A.S. Penal 11784/8. 40.

11 Milcoveanu, 2008. 73.

12 C.N.S.A.S. Penal 11784/11. 277. (1936. nov. 29.)

13 Boilă, 2002. 52.

mint ez Bárdossy László magyar követnek mondta – azért buktatta ki Vaida Voevod kormányából, „mert normalizálni akarta Románia viszonyát Szovjet-Oroszországgal. Most Titulescu átesett a másik végletbe, s tudni sem akar másról, mint a Szovjetről”.¹⁴ A román külügyminiszter ugyanis azt akarta elérni, hogy a szovjet hatalom ismerje el Besszarábiának Romániához való tartozását, ugyanakkor tudott arról, hogy a római szovjet nagykövet világosan megmondta, hiába írnak alá szerződést, a vitatott terület hovatartozását a fegyver dönti el.¹⁵ 1934-ben a két ország felvette a diplomáciai kapcsolatokat. A két külügyminiszter, Titulescu és Litvinov egymással váltott leveleibe pedig belefoglalták azt, hogy a két ország egymás szuverenitását tiszteletben tartja, nem avatkoznak egymás belügyeibe, saját területükön nem túrnek meg a másik ellen fegyveres harcra buzdító szervezetet.¹⁶ Titulescu ezen túl akart lépni, hogy ellensúlyozza a német nyomást és fenyegetést, de csak annyit ért el, hogy a Népszövetség meghatározta az agresszor fogalmát. Németország viszont kilépett a nemzetközi szervezetből, Titulescu pedig azzal, hogy élesen kikelt Mussolini abesszíniai agressziója ellen, az olaszokkal való kapcsolatot is megrontotta. Közben megjárta a semlegest.

Bárdossy László magyar követnek – 1935 júniusában – arról beszélt, hogy őt csak mint közvetítőt vették igénybe a francia-orosz „divergenciák” elsimításában, de nem akar olyan szerződést kötni, mint a francia-orosz vagy a cseh-orosz szerződés. „Mindkét szerződés népszövetségi máz alatt ugyan, de Németország ellen irányul. Ilyen, egyes államok ellen irányuló szerződéseket nem kötök.” Csak a béke biztosítását célzó szerződésre hajlandó, akár a Szovjetunióval, akár Magyarországgal, „sőt, még katonai konvencióra is hajlandó vagyok”. Egyébként azt a meggyőződését fejezte ki, hogy „a német kormánynak tényleg nincsenek háborús szándékai”, és neki is előnyös lett volna, ha „az úgynevezett keleti paktum révén Németország egyidejűleg szövetségesévé vált volna Franciaországnak, a Szovjetnek, Lengyelországnak, Csehszlovákiának és Romániának”. Ez „a pacifikáció útja. Ez fog elvinni oda, hogy a határok jelentősége eltűnjék, ami az európai civilizáció megmentésének egyedüli módja.”¹⁷ Majd egy év múlva – ebédnél – megint jól elbeszélgettek. Amikor Bárdossy szóvá tette, „hogy a hangulat Romániában talán még sohasem volt ennyire magyarellenes, ilyen gyűlölettel, szándékos izgatással teltett, mint ma”, a román külügyminiszter így válaszolt: „Az csakugyan igaz, hogy magukat, magyarokat és az Orosz-Szovjetet támadják ma Romániában a legtöbbet és a legjobban. Ami természetesen abszurdum. Mert ha okunk van félni az oroszoktól, akkor magukra lesz szükségünk, és akkor nem volna szabad magukat támadni. Ha viszont nincsen kilátás arra, hogy magukkal megegyezünk, akkor értelmetlen dolog minden szovjetellenes támadás. Ez megítélés és mérlegelés kérdése. A Szovjet ezidőszert minden esetre nem revizionista. Ezidőszert mondom, mert lehet, hogy később változott helyzetben esetleg más álláspontot foglal el. De a sajtótámadásokkal nem érdemes

14 MNL OL, K 63 Külügyminisztérium, Politikai osztály, 246. cs. 1936:27/7. t. A jelentés kelte: 1936. márc. 9.

15 Ghyka, 2004. 309.

16 Scurtu-Buzatu, 1999. 13.

17 MNL OL, K 63 Külügyminisztérium, Politikai osztály, 245. cs. 1935:27/7. 169. (1935. jún. 22.)

sokat törődni.” Viszont a Balkán Szövetség sajtókonferenciáján arról beszélt, hogy a béke megőrzésének legbiztosabb módja a háborúra való készülődés.¹⁸

Érdekes, hogy míg a román politikusok olykor úgy beszéltek Titulescuról, mint nevetséges eunuchról, a magyar félnek jobb véleménye volt róla, bár magyar-ellenességével természetesen a magyar megfigyelőben is csak ellenérzéseket kellett: ő „a legszebb rút ember, aki az európai diplomáciában valaha szerepelt. A visszataszító vonásokat szakadatlanul váltakozó, belülről áramló fények világítják meg. Mestere a szónak, hihetetlenül furfangos és ötletes, de egyúttal képzett nemzetközi jogász s félelmetesen szellemes és alattomos diplomata. [...] Senki cinikusabban nem gondolkodik, mint ő, bár óvakodik attól, hogy gondolatait hangosan kimondja. A legtökéletesebben amorális politikus, aki az európai életben szerepelt. De öt perces beszélgetés után minden gyökeres hibáját elfeledi az ember, csak a szó muzsikáját s francia beszédjének fanyar és fűszeres ízét élvezi. Az európai haladásnak ma legveszedelmesebb ellenfele.”¹⁹ Ez valójában maga Európa volt az első nagy háborújával, aztán a másodikat megalapozó békerendszerével.

Nem csoda, Titulescu végül is nem tudta szerződésben elismertetni Besszarábia Romániához tartozását. A Vaszgárda, amely nem fogadta el sem a kisantantot, sem a Balkán Szövetséget és a nyugati demokráciákkal való szövetkezést, attól tartott és azzal mozgósított, hogy Titulescu lehetőséget biztosít a szovjet hadseregnek a Románián keresztül való felvonuláshoz – természetesen Németország ellen. A nyugati hatalmak – Franciaország és Nagy-Britannia – fokozatosan visszaszorultak Romániában is, hiszen a román gazdaság fő partnere Németország lett. A király viszont egyensúlyozni akart a nagyhatalmak között, és különben sem felejtette el, hogy Titulescu a magánéletét kiszervező nyugati sajtókampányt is támogatta. És olyasmiket mondott, hogy a király fasiszta körökhöz kezd vonzódni.²⁰ Ejtette. Ez aligha tetszett a szovjet köröknek, amelyek értésére adták, ha a király jobboldali kormányt alakít, akkor a szovjetek a magyarokkal Genfben felvetik a határrevízió kérdését.²¹

Kicsit meghökkentő Neller Mátyás helyzetjellemezése, de jellemző a légkörre: „Bedobták a köztudatba Románia legnagyobb politikai szélhámosságát, a »bolsevista veszedelmet«. Mert eggyel legyünk tisztában: bolsevista veszély Romániában már csak azért sem lehet, mert a Szovjet nem csupán valami szociális eszmét jelent a román állam számára, hanem állig felfegyverzett, kézzelfogható ellenséget, amely közvetlenül a határ mögött fenyeget. Józan ésszel tehát nem is lehet elképzelni, hogy itt említésre méltó kommunista veszedelem volna. Külföldi példák sikerén felbuzdulva mégis beleszajkózták a köztudatba, hogy harcolni kell a nemzetietlen kommunizmus ellen, amely a román államot is fenyegeti, Hitler pedig megmutatta, hogy a védekezés egyetlen formája a nemzeti szocializmus.”²² A megszállottak ezt komolyan vették és átélték. Neller ezt csak később érzékelte, de pontosan, visszamutató érvénnyel: „Ha a romántól racionalista alapokon kívánnak nagy tetteket, akkor a tömeg

18 MNL OL, K 63 Külügyminisztérium, Politikai osztály, 245. cs. 1936:27/1. 27. (1936. jún. 12.)

19 Kiss, 1930. 5.

20 Carol II, 1995. 177.

21 Călinescu, 1990. 320.

22 Neller, 1937.

elsekélyesíti azokat, egyéni haszon lehetőségeit nézve. De ha felkeltik és felserkentik miszticizmusát, akkor valóban képes hősiességre éppen úgy, mint őrült hősiességre. Akkor mindenre felhasználhatók, lehet belőlük aszkéta zárandókat és öldöklő ámokfutókat nevelni. És ilyenkor e misztikus hevültségben nem kérdezik: mi az ára cselekedeteiknek?”²³

Gheorghe Tătărescu viszont racionálisan mérlegelt, és azért nem volt hajlandó fellépni határozottan a szélsőjobboldali mozgalmak ellen, mert ezeket a kommunista propaganda elleni „legerősebb gátnak” tartotta.²⁴ Fivére, Ștefan pedig egyenesen román nemzetiszocialista mozgalmat szervezett, kemény antiszemita és antikommunista propagandával, de ennek sikeréhez hiányzott az a karizmatikus vezér, amelyet Codreanu (és köre) ki tudott alakítani. A kommunista veszélyt pedig ébren tartotta egy-egy csendőri jelentés. A jászvásári csendőrkörzetben így oszlottak meg a politikai és vallásos szekták: 7 községben 120 kommunista, 35 községben 146 legionárius, 2 községben 32 cionista, 5 községben 207 baptista, 9 községben 87 adventista, 4 községben 33 evangelista, 7 községben 102 inochentista, 15 községben 86 stilista.²⁵

Moța akár helytelenítette a Codreanu-féle beadvány elküldését, akár nem, mégis ő mutatta meg, hogy a – Codreanu által kilátásba helyezett – fenyegetést komolyan kell venni. Moța szívesebben ápolt nemzetközi kapcsolatokat, mint Codreanu. 1934 decemberében jelen volt a montreux-i nemzetközi fasiszta kongresszuson, ahol 13 ország vett részt. Itt állítólag nem ítélték el az antiszemitizmust.²⁶ Márpedig nagyon is foglalkoztak „a zsidókérdéssel”, és ezt a román legionárius maga érdekének tudta be.²⁷ Igaz, „a nemzetközi zsidó” elleni fellépést elutasították.²⁸ Román rendőrségi jelentés szerint az ő javaslatát fogadták el. Eszerint minden országnak magának kell meghatároznia a zsidókkal szembeni magatartását „figyelembe véve a természeti törvény előírásait és a morál szabályait”, ugyanakkor fel kell lépni ott, ahol a zsidók hódítóként viselkednek, államot alkotnak az államban.²⁹ Ezt a részleges sikert sikerült megtetézni Titulescu megalázásával. Ugyanis mind a ketten ugyanabban a hotelben szálltak meg, és a diplomata rávette a svájci hatóságokat, hogy fasiszta honfitársánál házkutatást tartsanak, ami ellen maga a kongresszus is tiltakozott. Moța pedig kemény levelet írt Titulescunak, aki pedig, hogy elvegye a konfliktus élét – Moța beszámolója szerint –, „tisztelete jeleként” a banketten egy asztalhoz ült velük, és amikor Moța tósztot mondott a kormány által megölt vasgárdisták emlékére, akkor Titulescu is felállt. És még Moțának is sok volt az a megaláztatás, hogy „ellenfelünk” végig kellett hallgassa „a demokrata, zsidó, szabadkőműves és gyilkos rendszerük” elleni beszédekét.³⁰

23 Neller, 1938.

24 Maner, 1997. 227.

25 ANR, Inspectoratul General al Jandarmeriei, 32/1938.

26 Valbousquet, 2011.

27 Moța, 2000. 35.

28 Clark, 2012a. 259.

29 *Ideologie*, IV. 2003. 81.

30 Moța, 2000. 37.

A román legionáriusok spanyolországi útja

A montreux-i konferencián kezdeményezett fasiszta internacionáléból nem lett semmi.³¹ Spanyolországban viszont a verbális erőszak a fizikai erőszak elszabadulásához vezetett, és a gyilkos polgárháborúban mindenki megtalálta a maga helyét, és végül mégis két internacionálé csapott össze úgy, ahogy azt Orwell megírta. Igaz, Franco csak félfasiszta,³² technokrata-katona, azok közé tartozik, akik a bajba jutott peremvidékeken rendet szoktak csinálni, és inkább a hagyományos ideológiákból és képzetekből merítenek, mintsem a fasiszta forradalmak frazeológiájából, sőt a fasisztákat lehetőség szerint igyekeznek megfegyvelni. Spanyolországban már csak a hagyományok és az ország katolikus jellege miatt is „a nácik és a fasiszták számára az egyetlen propagandalehetőség az volt, hogy magukat keresztény hazafiaknak tüntessék fel, akik megmentik Spanyolországot az orosz diktatúrától” – írta Orwell, aki azt is fejtegette, hogy annak, ami ott történik, azt csak „partizán történet” örökítheti meg.³³ A román legionáriusok spanyol útjának története is csak az lehet. Központi alakja maga Moța. Világtörténeti perspektívában láttatta a válalkozást: „Ha ledöntik a keresztet Spanyolországban, akkor alapjai Romániában is megrendülnek, ha ott győzedelmeskedik a kommunizmus, akkor holnap már ránk ront.” Tehát: ott „dől el a mi román népünknek a sorsa is”.³⁴ És ezzel a legionárius sajtó szerint „elindultak a legendába”,³⁵ „megszentelik a vitéz román (neamul rumânesc) nép belépését a világtörténelem arénájába”.³⁶ „Hogy megvédjék a jövőnket” – írta Milcoveanu.³⁷

Moța – 1936. november 22-én – eleve úgy vett búcsút mindenkitől, mint aki a biztos halálba megy. Szüleinek meghagyta, hogy gyermekei felnevelésének éljenek. Búcsúleveléből lépten-nyomon idézik a következőket: „Gépfegyverrel lőtték Krisztus orcájába! Megrendült a világ keresztény alapja! Maradhatunk-e közönyösek? A túlvilági élet számára nem nagy lelki jótétemény-e, hogy Krisztus védelmében esünk el?” És már a túlvilágról szól: „Én így értettem életem kötelességét. Szerettem Krisztust, és boldogan mentem érte a halálba! Minek gyötörjétek oly nagyon magatokat, amikor Isten országában a lelkem meg van váltva.”³⁸ Gyermekeit és feleségét azonban a leginkább Codreanu bízta, miközben: „Lelkesen és boldogan halok meg Krisztusért és a Légióért. Nem kérek semmi viszonzást, semmit, csak a győzelmet.” Ugyanakkor még elnézést kért azért, amit ellene tett, amikor kifogásolta, hogy a jövedelmek elszámolásakor nem tartotta magát a formaságokhoz, és elnézést kért felesége, Codreanu nővére, Iridenta számára is. Viszont az ő beléje vetett hitét sohasem veszítette el, ezért „hej, Corneliu, tégy a mi országunkból oly szép or-

31 Payne, 1995. 229.

32 Uo. 266.

33 http://orwell.ru/library/essays/Spanish_War/english/esw_1 (A letöltés ideje: 2013. február 5.)

34 Moța, 1937a. 25.

35 Zamfirescu, 1997. 232.

36 Posteuca, 1936.

37 Milcoveanu, 1936.

38 Moța, 1993. 9–10.

szágot, mint egy nap, és erőset és Istennek engedelmeset!” (Utóiratban meghagyta, hogy majd folyamatosan az eljövendő 5–6 év során közöljék azt a 200–300 cikket, amelyben beszámol a spanyol fejleményekről, és így lapjuk, a *Libertatea* a legkeresettebb román lap lesz.)³⁹

Így Moța, mielőtt még útra kelt volna Spanyolországba, már a spanyol és az olasz fasizmus szólamaival végrendelkezett, hiszen a falangista himnusz szól arról, hogy a napba nézve mily boldogan várják a halált. Aztán úti leveleiben is ott a fordulat: Present=Jelen. Az olasz, majd a spanyol fasiszták, ha gyűléseiken elesett vagy kivégzett társaik nevét olvasták fel, rögtön hozzá kiáltották: jelen!⁴⁰ A kivégzett falangista ideológus nevét is így kiáltották: *José Antonio – Presente!*

Bukarestből nyolcan indultak útnak. A különítmény vezetője Gheorghe (Zizi) Cantacuzino generális volt. A tagok: Ion Moța, Gheorghe Clime, Nicolae Totu, Ion Dumitrescu-Borșa, Bănică Dobre, Alexandru Cantacuzino és Vasile Marin. Ez utóbbi, amikor meghallotta, hogy heten már összeálltak, kifakadt: „*Kapitány, ne engedd, hogy Moța nélkülüm menjen. Feliratkozom hetedik koporsónak, melyeket majd elhoznak Spanyolországból.*”⁴¹ Reakciója érthető, hiszen még márciusban fejtegette: „Halottaink” nem más, mint „lelkeink, elménk és tetteink számára az örök élet forrása”.⁴² És aztán a háborús nyomorúságban is eltréfált beteg társain, mondva, hogy a betegség a gyáváknak való, a vitézek számára nincs halál, „a halál ilyen körülmények között örök élet”.⁴³ Egyébként éppen az expedíció vége felé azzal biztatta Moțát, hogy végre már van önálló lakása, és ott majd ha hazatértek, feleségeikkel is összejönnek, és emlékeznek a háborúra és énekeikre.⁴⁴

Pletyka szerint Zizi Cantacuzino indulás előtt – kedves szokásához híven – az anyjuk ...t emlegetve megeskette őket, hogy meghalnak.⁴⁵ Hitelesebbnek tűnik az, hogy a vakmerőségéről híres hivatásos katona komolyan figyelmeztette őket, hogy az életükkel játszanak, nem is akarta azt, hogy a harcokban részt vegyenek, csak azt, amit eleve is akartak: díszkardot visznek José Moscardo generálisnak.⁴⁶ Moța viszont nem hagyta magát. „*Az ember nem azért született – írta szüleinek az útból december 1-jén –, hogy bizonyos, mit tudom én, hány évet éljen, hanem azért, hogy életének tetteivel Istenhez közeledjék!*”⁴⁷ Viszont Codreanu maga is inkább szimbolikus akciót szeretett volna látni, és végig aggódott, hogy mi lesz a társaival.⁴⁸ A király – állítólag – az egyik iparmágus, a fegyvergyáros Nicolae Malaxa révén támogatta a spanyol expedíciót.⁴⁹ Cantacuzinónak nem maradt más hátra, mint a hadviselésről oktatgatni

39 Uo. 15–16.

40 Hugh, 1970. 280., 293.

41 Dumitrescu-Borșa, 2002. 187.

42 *Ideologie*, IV. 2003. 166.

43 Dumitrescu-Borșa, 1937. 111.

44 Uo. 212–213.

45 Argetoianu, 2003. 307.

46 Dumitrescu-Borșa, 2002. 188.

47 Moța, 1993. 21.

48 Milcoveanu, 2008. 75.

49 Boilă, 2002. 47.

különítményét, hogy a biztos halált elkerüljék.⁵⁰ Ő nem is ment a csatamezőkre, átadta a kardot Moscardónak, és úgy nézett a spanyol generálisra, hogy az alulmaradt a farkasszemet meresztő gesztuspárbajban, és ebben a kis győzelemben a román katonát segítette „Moța arkangyali kinézése és egyenes tekintete”.⁵¹

Hogy mi történt a legionáriusokkal Spanyolországban, azt úti beszámolóikból tudhatjuk meg, pontosabban azt, amit éreztek és éreztetni akartak. Alexandru Cantacuzino, Nicolae Totu, Bănică Dobre hőskölteményt írt.⁵² Dumitrescu-Borșa számadása a legérdekesebb, mert először Codreanu kérésére kellett papírra vetnie élményeit, ez „A legnagyobb legionárius áldozat”,⁵³ aztán 50 év távlatából tekintett vissza arra, ami akkor történt, valamint arra, amit akkor írt. Igazából, mélyen elérzékenyülve saját magát kivonatolta, némileg másképpen és őszintébben. Az első mű tele van a kommunista Sátán elmarasztalásával és Krisztus szolgálatának ecsetelésével, az Arkangyal segédkezéseivel, meg a Kapitányról való álmodozásokkal. A Kapitány mítosztát egyébként olyan hatásfokkal jelenítették meg, hogy egy marokkói önkéntes, aki magát a marokkói francia elnök fiának vallotta, amikor halálos sebesüléssel elszállították, a Kapitányt élte.⁵⁴ Az öregkori emlékirat több bölcsességgel készült el. Akár Orwell is írhatta volna: „*Hatalmi vágyból gyilkolták a testvérek egymást. Az ember vadállattá válik. Nem mérlegel semmit. Úgy marcangolják egymást, mint a dzsungelben a vadállatok.*”⁵⁵ És még utólag is elfogta a részvét, amikor a hadifoglyok kivégzésére emlékezett.⁵⁶ Az első műben ilyesminek nem lehetett helye, ott a kommunisták kegyetlenkedéseit ecsetelte. Legfeljebb látva egy kommunista kém kivégzését, elmélkedhetett azon, hogy otthon is ezt kellene tenni az árulókkal.⁵⁷ Előtte pedig hosszan beszámolt arról, hogy Moța elvárta, mindenki győnjön, kérjen feloldozást bűnei alól, azok alól is, amelyeket elfelejtett megvallani.⁵⁸ Moța megeskette őket, nem lépnek nőikkel intim kapcsolatba az expedíció során,⁵⁹ és ezt be is tartották.⁶⁰ Talán ezért is izgatta őket még az a zsidó nő, akit Lengyelországban láttak, amint zokogott és a haját tépte, miközben egy csendőr kísérté. Dumitrescu-Borșa szerint azért, mert visszatoloncolták Palesztinába.⁶¹ Marin azt jegyezte fel, hogy a zsidó nő azért zokogott, mert Palesztinából toloncolták ki. Kinek higgyünk? Szinte mindegy. Az érdekes a kommentár. A pap bölcsen nem kommentálta, amit látott, csak annyit írt, hogy hazáját, az ígért földjét siratta. Azért hozzátette, hogy a sok fekete ruhás zsidó úgy nyüzsög az állomásokon, mint a férgék.

50 Dumitrescu-Borșa, 1937. 36–38.

51 Uo. 73.

52 Clark, 2012a. 280.

53 Dumitrescu-Borșa, 1937.

54 Dumitrescu-Borșa, 1937. 188.; Dumitrescu-Borșa, 2002. 195.

55 Dumitrescu-Borșa, 2002. 195.

56 Uo. 197.

57 Dumitrescu-Borșa, 1937. 137.

58 Uo. 20.

59 Uo. 164.

60 Dumitrescu-Borșa, 2002. 203.

61 Dumitrescu-Borșa, 1937. 29.

Marin – aki egyébként tréfáskodó anekdotáival nevette a társaságot – viszont feljegyzéseiben részletesebben is kitalált: az állomásokon megforduló zsidók „nemzetközi viperafajzat, a népek patogén mikrobája”. A siránkozó zsidó nőről a teoretizáló fabula jutott eszébe: „Íme, az internacionalizmust és a vallástalanságot világszerte prédikáló nép fiai hogyan reagálnak, ha az ő patriotizmusokról van szó. Ha népükről, ha zsinagógájukról, ha palesztinai otthonukról van szó, akkor intoleránsak, rendíthetetlen fanatikusok, hagyományörzők. Ha más népek nacionalizmusának kérdése vetődik fel, akkor bomlasztóak, hagyományellenesek, az ateizmus és az internacionalizmus kérelhetetlen harcosai. Azt lehetne mondani, két ellentétes magatartás. Nem! Egy és ugyanaz.”⁶² Igen – ahogy az antiszemitizmus logikája és annak hiánya megköveteli, és ennek megfelelően a modern antiszemitának a vallásos zsidóról az ateista jutott az eszébe, az ateistáról a vallásos. És aztán a mikroba metaforával már a hitleri „metafizika” szférájába kerülünk. Így lettek az úti beszámolók az elpolitizált, instrumentalizált, meghamisított kereszténység tükrei. Mert Dumitrescu-Borşának még az is eszébe jutott, hogy Mózeset, aki népét negyven évig vezette a pusztában, Mussolinihez, Francóhoz és Hitlerhez hasonlítsa, mint Isten küldötteihez.⁶³

A fronton már a féreg nem volt metafora. Kínózták őket a tetvek. A „tejenben-vajban fűröszött” Alecu Cantacuzino, „a hercegecske” bírta a legkevésbé az élősködőket. Nem is akart az első vonalba kerülni, mint Moţa. És mikor ott volt, harcolt is keményen, hogy minél hamarabb megsebesüljön, és megmeneküljön „ebből a pokolból,”⁶⁴ hogy aztán otthon arról a nagy élményről szólhasson: „a lelki összeolvadásról a legkisebb és lelegeasetebb katonákkal”.⁶⁵ A nyilvánosságnak készült beszámolóban csak a hősiesség élő példajaként jelent meg.⁶⁶ Nem is beszélve Moţáról, aki egy rohammal megmentett egy egész hadsereget.⁶⁷ Aztán már Moţa is megmondta neki, hogy írni készül a Kapitánynak, adjon engedélyt a hazatérésre. A Szent Mihály Arkangyal Légió papja ekkor érezte meg, ami nemsokára bekövetkezett.⁶⁸ Moţa viszont, aki állandóan a halálról értekezett, mintha legyőzte volna baljós előérzéseit, mert hitt a csodákban, és egyik úti cikkében három olyan esetről is beszámolt, amikor úgy csapódott be bomba zárt helyiségekbe, hogy senki sem sérült meg.⁶⁹ Átszellemült fatalizmus? Miután barátainak is ott, a harcokban az Arkangyal segítségét hangoztatta és azt, hogy őket nem fogja golyó,⁷⁰ Marinnal együtt életét vesztette – Madrid mellett Majadahondánál, ahol ma emlékművük legionárius zarándokhely. Vihették haza a két koporsót. Igazi diadalút lett, a halál ígézetében. Az öreg Dumitrescu-Borşa tárgyyszerűen írja le, mi történt. A nyilvánosságnak szánt beszámolójában a két elesett társ példáját magasztalta, útmutatást

62 Marin, 1977. 4–5.

63 Dumitrescu-Borşa, 1937. 77.

64 Dumitrescu-Borşa, 2002. 190., 193–194.

65 Cantacuzino, 1937.

66 Dumitrescu-Borşa, 1937. 176.

67 Uo. 195.

68 Uo. 233.; Dumitrescu-Borşa, 2002. 199.

69 Cei din urmă articli scrişi de Ion I. Moţa. In: *Libertatea*, 1937. 21. sz. (máj. 27.)

70 Dumitrescu-Borşa, 1937. 206.

kért tőlük, „*hogy mi is úgy tudjunk meghalni, mint ti...*”⁷¹ A halálkultuszt élte, még akkor is, amikor megvallotta, hogy amikor útnak indultak, azt gondolta, legfeljebb kis sérüléssel megússza.⁷² Aztán aligha érezte azt át addig, amit Spanyolországban a fészeküléseken: a legionarizmust, „*az átváltozását és felolvadását annak, ami addig megkövült volt*”. „*És – rádöbbsent – mekkora a hasonlóság a kereszténység és a legionárius mozgalom kezdete között!*”⁷³ Igaz, az „*Éljen a halál!*” köszöntés, amely a spanyol expedíció után átkerült a román legionárius-szótárba is, nem keresztény jellegű, de már előkészített talajra hullott a mag. Hiszen szépirodalmi alapjai voltak, Lucian Blaga, amikor még nem is volt Légió, az 1920-as évek elején a dák főistenről szóló drámájában már olyan harcosokat vitt színre, akik úgy viselkedtek, mint a spanyol légiósok, boldogan ugrottak bele a lándzsába, hogy felmenjenek a főistenhez.

Moța és Marin temetése

Codreanu 1937. január 8-i körlevelében arról tudósított, hogy néhányan némi betegség után, mind jól vannak. „*Tettük felemeli nemzetünket, és eb az és csöcselék-alak az, aki nem érti és értékeli ezt a tettet.*” Mert „*nemzetünk eddig sohasem harcolt eddig távol a hazájától*”.⁷⁴ Hét nap múlva „*villámcsapásként*” jött a hír: Moța és Marin Madrid ostromában, Majadahondánál elesetek. „*Istennek adtuk e nemzet legjobb fiait.*”⁷⁵ Cantacuzino ment a tetemükért, és mint egy diadalmenet, úgy tért meg a két koporsóval az öt hadviselt legionárius. Minden nagyobb helység vasútállomásán megálltak, és gyászolva ünnepeltek. Hiszen „*az áldozat megváltás*”.⁷⁶ Volt, aki angyali üdvözlésként értékelte a sajtóban, ami történt, és illusztrált lapban Moțát angyalszárnyakkal örökítették meg, hiszen „*spirituálisan azt alapította meg, ami készen volt*”. Viszont, aki nem érti, mi történt, annak jobb, ha nem született volna meg.⁷⁷ Dan Botta még világosabban megmondta, mit történt, az áldozattal az egész nép vezekelt, sőt: „*Meg vagyunk váltva. [...] Biztos, hogy Isten közel van.*”⁷⁸ És mivel az iskola tönkretette a román lelket, „*a jelen körülmények között az analfabéta ország legyen az eszményünk*”.⁷⁹ Ez persze csak metafora, mert analfabéták nem olvasnak, és az író mégiscsak abból él, Botta is. Mircea Eliade óvatosabb volt, mint kartársa. Moța és Marin „*áldozatában*” csak a kereszténység megerősítését látta. Moța ugyanis a Megváltó diadaláért áldozta fel magát, míg mások csak egy ideológiáért, a kommunizmusért vagy a faszmusért estek el. De a két román örömmel fogadta a halált, mert tudták, „*a halál órájában kezdődik az igaz örök élet*”.⁸⁰

71 Uo. 274.

72 Uo. 197.

73 Uo. 159.

74 Codreanu, 1981. 117.

75 Uo. 118.

76 Herseni, 1937. 10.

77 Deleanu, 1937. 5.

78 Botta, 1937a.

79 Botta, 1937b.

80 Eliade, 2001. 38.

A Vaszgárda tehát örülhetett és ünnepelhetett, miközben gyászolt. A spanyolországi emelkedett búcsúszertartások után Párizsba értek a hazatérő legionáriusok. Itt – két nap alatt – az öreg Cantacuzino megmutatta ifjúsága színtereit, jöttek a hölgyek is, de a hősök ellenálltak a kísértésnek, ahogy még Moța-nak megfogadták. Berlinben katonai pompa fogadta őket, a tetemeket pompás ravatal – Hitler és Göring koszorújával.⁸¹ A koporsókat szállító vonat Lengyelországon keresztül érkezett Romániába, és bár a kormányzat azt szerette volna, ha egyenesen Bukarestbe megy, Codreanu parancsára az egész országot bejárta. Az állomásokon ünnepélyes szertartásokat tartottak. Kolozsvárt – emlékszik Sima – „a tömeg, amelyet a szent áldozat borzongása tett fogékonnyá, hieratikus vigyázzállásba kövült – ég felé nyújtott kezekkel. Először [...] Moța és Marin vonultak el a Kapitány előtt. Minden tekintet a fenyőkkel és zászlókkal elhalmozott katafalk felé fordult, mintha azt várták volna, hogy Moța és Marin felemelkedik és beszél a tömeghez... Haláluk irreálisnak tűnt, megengedhetetlenek. Úgy tűnt, a Kapitány is a tömegben csodára várt...”⁸² Aztán Szászvároson, Nagyszebenén keresztül megérkezett a vonat Bukarestbe – február 11-én.

Victor Vojen, aki a színházi életben kereste hajdan a helyét, mesteri módon szervezte meg a nagy temetés ceremóniáját. Sem azelőtt, sem azután Románia népe nem látott olyat. Az Északi pályaudvar előtti téren esküt tettek. Az esküt a Kapitány írta. Vasile Iașinschi bukovinai parancsnok mondta fel, és szavait Sima szerint 50 ezer, a rendőri jelentés szerint 15–20 ezer ember visszhangozta.⁸³

„Esküszöm Isten előtt
és a ti Krisztusért és a Légióért
hozott szent áldozatok előtt,
hogy kitépem magamból a földi örömeket,
elszakítom magam az emberi szeretettől,
és nemzetem feltámadásáért
állandóan készen állok a halálra.
Esküszöm!”

A pályaudvarról a Sfântul Ilie-Gorgani-templomhoz vonultak. 200 – a Légió papja szerint 400 – pap, köztük több főpap ment az élen teljes díszben, velük kétezer zöldinges,⁸⁴ akik egy része kereszt alakban vonult fel. Február 12-én este 9 órakor Codreanu a templomban a parancsnokoknak és előjáróknak külön kifejtette, esküdni kell arra, hogy „szegénységben éljünk, kiölvén magunkból az anyagi gazdagság iránti vágyat; kemény és szigorú életet éljünk a luxus és a dúskálódás elutasításával; elhárítjuk minden kísérletét az ember általi kizsákmányolásának; állandóan feláldozzuk magunkat a hazáért; teljes erőnkkel védjük a legionárius mozgalmat minden ellen, ami a kompromisszum vagy a kompromittálódás útjaira vinné, vagy

81 Sima, 1994. 173.

82 Uo. 174.

83 *Ideologie*, IV. 2003. 267.

84 Călinescu, 1990. 334.; Dumitrescu-Borșa, 2002. 207.

*minden ellen, ami magas morális színvonalát leszállítaná.*⁸⁵ Február 13-án – hóvihárban – a koporsókkal a Zöld Házhoz vonultak, és aztán annak udvarában hantolták el Mojtát és Marint, ezzel is kifejezve azt, hogy örökké a legionárius mozgalommal és társaikkal maradnak.⁸⁶ Ez lett „a szent sír”.⁸⁷ A szertartás csúcsa a halottak megidézése volt. Franco megbízottja szólította néven a holtakat, mire a tömeg válaszolt: „jelen!” Ez a szertartás 1932-es olasz újítás, az elevenek és a holtak közösségi kohéziójának rítusa.⁸⁸ A kormányzat is tett egy gesztust, felfüggesztette a legionárius egyenruha (zöld ing, keresztcsíjjal) viselésének tilalmát.⁸⁹

Bárdossy László bukaresti követ is beszámolt az erődemonstrációról: *„A román fővárosban gyakran lehet tömegfelvonulásokat látni. Ez is egyik sajátosága a román politikai életnek. A különböző pártok időről időre a falvakból idecsődítik azokat, akik útiköltség és némi napidíj ellenében hajlandók a párt – rendszeren: akármilyen párt – zászlója alatt tüntetni.*

A vasgárdisták temetésénél nem ilyen fizetett falusi csőcselék vonult fel. A számuk ugyan nem volt nagy; mindössze tíz-tizenötezer ember. Az ellenzéki pártok közül a nemzeti parasztpárt, de a nemzeti keresztény párt is ennél kétségkívül sokkal többet tud mozgósítani. De a Vasgárda tagjai tiszta egyenruhában, katonai rendben, fegyelmezetten vonultak fel, s látszott rajtuk, hogy nem az lelkesíti őket, hogy élelemre és pálinkára fejenként 20 leit kaptak a felvonulás rendezőitől.

Nem csoda, ha a Vasgárda első nyilvános demonstrációja mély benyomást keltett a fővárosban.

Azt mondják, hogy a demonstráció egy részét végignézte a király is. Egyesek szerint bántotta, hogy a felvonuló vasgárdisták ügyet sem vetettek reá. Mások szerint a király nem hallgatta el környezete előtt azt sem, hogy aggasztja a Vasgárda ereje s az a veszély, amit nemcsak a jelenlegi kormányzati rendszerre, hanem reá és házára is jelenthet.

Azt persze nem lehet megállapítani, hogy ez csakugyan igaz-e. Az ilyen esetekben sok mindent beszélnek, de a mendemondáknak is megvan a maguk jelentősége, mert elárulják, hogy mi a közvélemény.

*Annyi mindenesetre igaz, hogy a Vasgárda eddig amolyan láthatatlan erő volt az országban, amelytől többé-kevésbé mindenki félt, és amelyet sokan taktikai okokból is kiszolgáltak. A Vasgárda most megmutatta erejét, s mindjárt első fellépésével súlyos bel- és külpolitikai bonyodalmakat okozott.”*⁹⁰

Ilyen tüntetést még nem látott Bukarest, és a király sem, aki most megszemlélte palotája ablakából, hogy milyen erőt tud mozgósítani egyre inkább egyetlen komoly riválisa, a Kapitány. Iorga, aki maga is írt egy cikket „a két hős fiúról”, amelyben az egekig magasztalta őket, mert azért harcoltak, ami „örök, drága és tiszta a

85 Codreanu, 1981. 121–122.

86 Sima, 1994. 174. Az eskü szövegét lásd Codreanu, 1987. 132. Zelea Codreanu, 1987.

87 Codreanu, 1981. 147.

88 Săndulescu, 2007. 265.

89 MTI Hírchívum, Bukarest, 1937. február 13.

90 MNL OL, K 63 Külügyminisztérium, Politikai osztály, 247. cs. 27/7. t. 180. (1937. febr. 21.)

nem bolsevizált latinításban”,⁹¹ amikor látta, hogy Codreanu a temetési menet élén „uralkodóként” vonult fel, és a tömeg előtte térdre esett, azonnal berontott a minisztertanácsba és kemény fellépést kért, amíg – fenyegetőzött – nem kezdődnek el a gyilkosságok.⁹² A *Daily Herald* szerint olyasmit mondott a minisztertanácsban: „Ha nem változtatjátok meg politikátokat, nemsokára ismét koporsók előtt fogtok állni.”⁹³ Aztán egy hónap múlva a megbízottja megjelent Codreanunál, és közölte, hogy Iorga egyáltalán nem akarta megsérteni a Légiót, csak az egyetemi vezetéssel és a kormánnyal szembeni elégedetlenségének adott hangot.⁹⁴ (Az egyetemen azért robbant ki kisebb botrány, mert Iorga a nagy temetés ideje alatt is meg akarta tartani az óráját.) A professzornak minden oka megvolt az aggodalomra. Fenyegető levelet kapott a „XII. Halálosztag”-tól.⁹⁵

A menet elszántsága és fegyelme láttán Bukarestben híre ment annak, hogy a Vasgárda most akár puccsszerűen megszerezhetné volna a hatalmat, és ennek lehetősége még továbbra is fennáll. Hiszen Codreanu parancsot adott a Moța és Marin osztag felállítására, és ez 10 ezer főből állt volna. Ugyanakkor a Kapitány mindig is tagadta a nyilvánosság előtt az államcsíny vádját. Igaz, egy-egy legionárius mondott olyasmit, hogy Codreanu államcsíny esetén bízik a hadsereg segítségében.⁹⁶ 1936 szeptemberében a czernowitzi rendőrőrnök arról jelent, hogy egy diák, aki Carmen Sylván dolgozott és Codreanu bizalmát élvezte, azt mondta egy másik diáknak, hogy Codreanu államcsíny esetén hat tábornokra számít, ezt a számot Codreanu szájából hallotta, és azt is, hogy ennek az államcsínynek két év múlva lehet csak esélye.⁹⁷ A nagy temetés alkalmával a puccshírekre válaszul Codreanu közölte a legionáriusokkal: „A legionárius Mozgalom sohasem fog a győzelem érdekében »összeesküvést« szőni vagy »államcsínyt« elkövetni. Ezt ostobaságnak tartom. A legionárius Mozgalom nem győzhet, csak ha a Román Nemzet belső öntudatosodási folyamata kiteljesül. Ha ez a folyamat a Románok többségét átfogja és kiteljesedik, akkor automatikusan jön a győzelem összeesküvések és államcsínyek nélkül.” Ez talán még fenyegetőbb volt, mint államcsínyek tervezése. Annál is inkább, mert türelemre és tűrésre intett, ha a hatóságok részéről zaklatják a mozgalom tagjait, azok családját. Ebben az esetben „derűsen” mondják: „Uram, a Légió Győzelmének érdekében tégy minket is méltóvá bármiféle szenvedésre és olyan halálra, mint Moța és Marin halála.”⁹⁸ A visszhang nem maradt el: „Nem marad más számunkra, mint az ők követése, ha képesek vagyunk rá és megérdemeljük.”⁹⁹

A nagy temetés után a diplomáciai botrány sem maradt el: „Az olasz, német, japán, portugál és spanyol külképviselet feltűnő tüntetése a Madrid előtt elesett

91 Sfîntescu, 1993. 236.

92 Iorga, 1939. 398.

93 Romániában újra fellángol a Vasgárdista terror. In: *Magyarság*, 1937. 35. sz. (febr. 13.)

94 C.N.S.A.S. Penal 11784/10. 207.

95 A Vasgárda legújabb cselekménye váltotta ki a román kormány újjáalakítását. In: *Magyarság*, 1937. 45. sz. (febr. 25.)

96 ANR MID, 3/1936. 26.

97 C.N.S.A.S. Penal 11784/8. 211.

98 Codreanu, 1981. 123–124.

99 Acterian, 1937. 12.

két vasgárdista temetésén, ami egy majdnem lappangó polgárháborúba való jelképes beavatkozásnak látszik, mint ahogy valóságos beavatkozás történt a nyílt polgárháborúba Ibéria földjén.”¹⁰⁰ Bárdossy magyar követ szerint a Nemzeti Parasztpárt állította fel „azt a tézist, hogy a diplomatak megjelenése a temetésen beavatkozást jelent az ország belügyeibe,” mert arra számított, hogy a „kormány ezzel olyan kutyaszorítóba kerül, amiből aligha tud ép bőrrel szabadulni”. A miniszterelnök pedig magának sajátította ki „a nemzeti méltóság és szuverenitás védelmezőjének szerepét”. Annál is inkább, mert ha nem tesz semmit, „azt a látszatot teremtette vagy éppen erősítette volna meg, hogy a Vasgárda a fasiszta államok nyíltan elismert eszköze vagy végrehajtó szerve a román politikában”. A parlamenti pártok vezetői – Goga kivételével – el is ítélték a követek magatartását.¹⁰¹

A román kormány Berlinben és Rómában tiltakozott a temetésen való hivatalos részvétel miatt, és azt javasolta, hogy a német és az olasz kormány adjon ki nyilatkozatot, mely szerint a két követ azért vett részt a temetésen, „mert azt hitte, kizárólag egyházi jellegű szertartás lesz, s sajnálja, hogy a dolgoknak olyan színezete támadt, mintha a követek részvételének politikai jellege lett volna”. A német és az olasz kormány ezt nem fogadta el, szerintük a sajtó csinált a részvételből politikai botrányt.¹⁰² A német külügyminiszter csupán annyit válaszolt, hogy a követ „a maga személyében” fejezte ki tiszteletét.¹⁰³ A spanyol követet viszont visszahívták. A Spanyolországot megjáró román legionáriusokat megfosztották román állampolgárságuktól. Viszont egyre tömegesebben jelentkeztek a Légióba. A tagság gyarapodása erősödő intrikálással járt. A Kapitány ismételten megtiltotta, hogy a legionáriusok egymás háta mögött rosszakat mondjanak egymásról.¹⁰⁴ Minden oka megvolt rá. A tét az volt, ki lesz a diktátor és milyen.

Ki lesz a diktátor?

Február közepén a Vasgárda és Románia történetében is sorsdöntő – titkos – fejleményre került sor. A király titokban fogadta Codreanu-t és azt kérte tőle, hogy neki engedje át a kapitányi posztot, cserébe miniszterelnökké nevezi ki. Ezzel az ajánlattal a király beismerte saját gyengeségét. Hiszen hiába próbált ő maga is az Országórséggel (Straja Țării) valamiféle ellengárdát életre hívni. Ennek hitvallásában szó volt a királyba vetett hitről, a munkáról és az áldozatról, a nemzet egységéről, Istenről és az ősök egyházáról.¹⁰⁵ Az országőrök valamiféle legionárius és a cserkész hibridje lettek. A képeken királyostul együtt jól mutattak. A propagandakiadványokban az országőrök is keményen dolgoztak, igaz, nyakkendősen, és nem igazán vetkőztek neki a kemény munkának. Ezzel szemben a legionáriuskiadványokban

100 Spectator: Erjedés. II. In: *Magyarság*, 1937. 47. sz. (febr. 27.)

101 MNL OL, K 63 Külügyminisztérium, Politikai osztály, 246. cs. 1937:27/1. 172–173. (1937. febr. 22.)

102 *Magyarság*, 1937. 47. sz. (febr. 27.)

103 MNL OL, K 63 Külügyminisztérium, Politikai osztály, 246. cs. 1937:27/1. 171. (1937. márc. 8.)

104 Codreanu, 1981. 124.

105 http://ro.wikipedia.org/wiki/Straja_%C8%9A%C4%83rii (A letöltés ideje 2013. március 25.)

nagy volt a sürgés-forgás, égett a munka, és atléták is sorakoztak, parancsra várva. És olyan vasgárdista röpirat is terjedt, amely már búcsút mondott a királynak.¹⁰⁶

A király viszont gondolatban már elszánta magát arra, hogy rendet csinál, amikor ajánlatot tett Codreanunak. A Kapitány ezt – állítólag Nae Ionescu tanácsára – nem fogadta el. Malaxa, a király egyik nagytökése (és egyik pénzelője) három nap múlva közölte Codreanuval: „*Na fiú, hallatlan ballépést tettél. A királyi ajánlat visszautasításával aláírtad a halálos ítéletedet.*”¹⁰⁷ A Kapitány meggyilkolásának gondolatát már korábban felvetették a király környezetében, az uralkodó akkor még „nem akarta”.¹⁰⁸ Codreanu minden további lépését viszont a királyi fenyegetés elhárításának célja határozta meg. A mozgalom belső egységének megszilárdításán fáradozott, szövetségeket keresett, és fenyegetőzött: a bosszúval. Még a sajtóban is fejtegette, hogy az ország egy rom, fölötte pedig gazemberek, imbecillisek bandája kastélyokat emelt, mi pedig „azért szövetkeztünk, hogy győzzünk és bosszút álljunk”.¹⁰⁹ Ez már a királynak szólt. Igazában csak neki voltak kastélynak nevezhető épületei – Sinaian. Ezeket még korábban emelték. A bukaresti királyi palotát viszont már ő építtette át, és jó nagy botrány is lett belőle, mert Magda Lupescu rokonai is beszálltak, és mint minden nagy vállalkozás, természetesen, ez sem volt mentes a korrupciótól és az erről szóló legendáktól. Közben Bárdossy azt találgatta, vajon a Vasgárdának miért engedtek olyan nagy mozgásteret: félnek tőle, összejátszanak vele. Arra viszont ráhibázott, hogy az udvar és a Vasgárda között nincs együttműködés, mert Codreanu már 1935 novemberében a királyt tette felelőssé az ország helyzetéért. És jól érzékelte, hogy már magában a Liberális Pártban is követelték „a politikai anarchia” felszámolását.¹¹⁰

A Moța–Marin-temetés erődemonstrációjának hatására – és amit a külső szemlélők nem tudtak, a királyi ajánlat elutasítása miatt – egyre puszkaporosabb lett a levegő. 1937. március első napján Traian Bratu jászvásári rektor ellen merényletet követtek el, a nyaki ütőerét akarták elmeteszni, de csak az egyik fülét vágták le. A rektor a legionáriusok és a cuzisták elszánt ellenfele volt, ellenezte a marosvásárhelyi diákkongresszus összehívását is.¹¹¹ Fia később úgy emlékezett, hogy a merénylet előtt az őt megfenyegető diákokat „Mars ki, szamarak!” kiáltással kidobta a rektori hivatalból, és a merénylet után három diáknál a rendőrség a bűntényre utaló véres bizonyítékokat talált, de mire perre került a sor, ezek eltűntek.¹¹² Iorga szerint ami történt, az „apagyilkosság”.¹¹³ Codreanu rögtön elhárította magát és a Légiót a gyilkossági kísérlettől, ugyanakkor ennek az ódiámát azokra hárította, akik megtorlásként bezárták a Diákközpontot és az egyetemeket, a diákokat pedig a diákothonokból az utcára rakták, így aztán – fejtegette

106 MTI Hírarchívum, London, 1937. márc. 9.

107 Boilă, 2002. 49–50.

108 Călinescu, 1990. 298.

109 C. Z. C.: Ruina. In: *Cuvântul Argeșului*, 1936. 16. sz. (febr. 28.)

110 MNL OL, K 63 Külügyminisztérium, Politikai osztály, 246. cs. 1937:27/1. 176. (1937. febr. 21.)

111 <http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/maniu1/docs/cap7.htm> (A letöltés ideje: 2013. március 22.)

112 *Țara, Legiunea, Căpitanul*. 2008. 145–146.

113 Kereszturi, 1937.

körlevelében – akadnak, „akiknek fogalmuk sincs a filozófiáról, és úgy reagálnak, ahogy jön nekik”.¹¹⁴ Azokat a legionáriusokat, akik részt vettek a merényletben, kizárta a Légióból.¹¹⁵ A gyanúsítottakat felmentették.

A Kapitány egyelőre csak a legionárius győzelem reményével tudott vigasztalni, a megpróbáltatást „viseljétek szeretettel!”¹¹⁶ Minden oka megvolt rá, mert március 18-án Tătărescu a megyei, a csendőrségi és a rendőrségi vezetőket kemény fellépésre szólította fel a közrendháborítás ellen. Külön felszólított a papok által kifejtett propaganda megfékezésére.¹¹⁷ Codreanu pedig ezek után a vizsgák letételére szólította fel a diákokat, azzal fenyegetve, hogy aki nem teszi le a vizsgákat, azt becsületbíróság elé állítja.¹¹⁸ A parlamentben Bratu bántalmazása miatt nagy botrány tört ki,¹¹⁹ de a Vasgárda egyre vonzóbbá vált azok számára is, akik már megfordultak a politikai életben. És az ilyenek csatlakozása eleve keresztelte a régi legionáriusok érvényesülési lehetőségeit. A Kapitány ezért „a Mozgalom biztonsága, belső nyugalma” érdekében úgy döntött, hogy más táborból jött politikusok nem léphetnek be a Vasgárdába, de tagjai lehetnek a „Legionáriusok Barátai”-nak, és az ország érdekében majd bármilyen állást betölthetnek.¹²⁰ Ennek a „baráti” társaságnak a tagjai nem tudhattak egymásról, de a sajtó közölte, hogy milyen feltételek mellett lehet ide felvételt nyerni.¹²¹ A győzelem napján viszont összehívják őket, és megünneplik őket a legionáriusok.¹²² Addig is a cél a Vasgárda bázisának kiszélesítése volt, főleg tekintélyes értelmiségiek megnyerése.

Közben Gavrilă Marinescu immár belügyi államtitkár – február végén–március elején – már azon törte a fejét, hogy Codreanut és 30 társát el kellene tenni láb alól. E célból 200 börtöntöltelékből akart rohamcsapatot alakítani. A király – bár most már nem titkolta a gárdaellenes fellépés szükségességét – egyelőre még habozott.¹²³ Ezzel egy időben egyes vasgárdista vezetők „szigorúan belső körében” elhatározták Marinescu likvidálását,¹²⁴ aztán Călinescut is felvették a feketelistára, és kilátásba helyezték a marosvásárhelyi diákkongresszuson megfogalmazott kivégzési terv kivitelezését.¹²⁵ Codreanu állítólag nem helyeselte ezt,¹²⁶ nagyobb stílusú politikai játékot akart játszani. Fenn akarta tartani a jó viszony látszatát a királlyal. A király is óvatosan viselkedett. Amikor az egyik besúgója azt jelentette, hogy a legionáriusok államcsínyt akarnak, és ezt gyilkosságokkal kötik össze, meg akarják ölni Lupescut, először még úgy vélte, hogy „a hírek eltúlzottak lehetnek”, de elővigyáza-

114 Codreanu, 1981. 126–127.

115 C.N.S.A.S. Penal 11784/9. 269.

116 Codreanu, 1981. 128.

117 *Ideologie*, IV. 2003. 318–318.

118 Codreanu, 1981. 139.

119 *Ideologie*, IV. 2003. 291–310.

120 Codreanu, 1981. 130–131.

121 Asociația (însoțirea) „Prietenii Legionarilor”. In: *Libertatea*, 1936. nov. 22. 33. sz.

122 C.N.S.A.S. Penal 11784/7. 156.

123 Călinescu, 1990. 337–339.

124 Țiu, 2007. 17.

125 C.N.S.A.S. Penal 11784/1. 147. (1937. nov. 4.)

126 Țiu, 2007. 18.

tossági rendszabályokat tartott fontosnak, és látva, hogy nem történik semmi, vihar előtti csendként érzékelte a helyzetet.¹²⁷ Egy angol riporternek szinte mentegette a Vasgárdát, amikor az felhozta a vádat: Németország finanszírozza a szervezetet. Mire – írta a király a naplójában – „*elmagyaráztam a mozgalom eredetét és jó morális alapját, cáfoltam, hogy a németek fizetik, és rámutattam, hogy ez a mozgalom, valamint a többi jobboldali mozgalom a mindenütt jelentkező nacionalista szervezetek eredményei. Nálunk ezek a mozgalmak mindig is antiszemita jelleggel bírtak, az itteni zsidó sajátossága miatt.*”¹²⁸

A Vasgárdát korábban elítélő Miron Cristea pátriárka levelet írt Moța apjához a fiúról, aki „*tudta, hogy az a kereszt nem az ő Egyházáé, mégis ezért az Egyházáért áldozta fel önmagát, mert keresztény kereszt volt. Milyen magas keresztény felfogás!*”¹²⁹ Az öreg Moța pedig ünnepelte a jobboldal győzelmének kezdetét.¹³⁰ A költő pedig arról énekelt, hogy „*dicsőség az életadó halálnak*”.¹³¹

A nagy temetés után a Szent Szinódus is engedékenyebbnek bizonyult a Vasgárdával szemben. Elutasította a kormány azon kérését, hogy tiltsa meg a legionáriusoknak a templomok érdekében kifejtett munkát. A Kapitány körlevélben nyugtázta a gesztust, mint „*császári magatartás kezdetét*”.¹³² Aztán mint egy főpap nyugtatta a diákokat, Isten csak próbára teszi őket, és ezért „*én feloldozlak titeket: fájdalomtól elszorult szívvel járjatok a megaláztatás bitói alatt,*” nem felejtve, hogy a pogány Rómát is legyőzték a Megváltó szegény hívei.¹³³ Egyelőre tudatta, hogy kiadatja Moța leveleit, elrendelte Moța kedvenc énekének éneklését („*Akik ellenséges golyóktól estek el / Együtt menetelnek az élőkkel*”), hogy tudja minden legionárius egység: Moța vele van, és akiknek az élén áll, azokat sohasem győzik le.¹³⁴ És hogy ez így legyen, megjelölte azokat a napokat, amikor büntetés terhe mellett jelentkeznie kellett nála azoknak a legionáriusoknak, akik a fővárosi rendőrség, a Siguranca és más titkosszolgálatok informátoraiként is tevékenykedtek.¹³⁵ Ugyanakkor felhívta a legionáriusok figyelmét, hogy óvakodjanak a csalóktól, akik legionáriuskiadványokat, -jelvényeket saját zsebükre árusítanak.¹³⁶

De nemcsak a Kapitány erősítette körleveleivel az e világ és a túlvilág egységét a képzeletvilágban, hanem a véletlen is. Egy villám ugyanis belecsapott a Moța és Marin sírja fölé emelt baldachinba, amely porig égett, viszont a kereszt épen maradt, és az őrt álló legionáriusnak sem lett semmi baja. A Kapitány először megrettent, de aztán látta, „*a szent Kereszt köztünk marad és felettük, a mi örünk, reményünk, megváltásunk*”.¹³⁷ A bukaresti fészkeknek kiadta a paran-

127 Carol II, 1995. 150–151.

128 Uo. 171.

129 *Libertatea*, 1937. 8. sz. (febr. 18.)

130 Moța, 1937b.

131 Stamatu, é. n.

132 Codreanu, 1981. 131.

133 Uo. 134–135.

134 Uo. 137.

135 Uo. 142.

136 Uo. 143.

137 *Libertatea*, 1937. 25. sz. (jún. 27.)

csot, jöjjenek megnézni a „csodát”.¹³⁸ Majd elhatározták, hogy Mořát és Marint a szentek közé emelik, és elkezdtek gyűjteni a nevüket viselő templomra.¹³⁹ A gyulafehérvári érsek, Nicolae Bălan kérte is a brassói polgármestert, hogy Predealon, azon az ezeréves határon, amely kettévágta a román nemzet testét, jelöljön ki megfelelő helyet, annál is inkább, mert a magyar uralom alatt lerombolták a román kolostorokat.¹⁴⁰ (Valóban, romboltak le kolostorokat a 18. század derekán, és tették ezt a határőrezredek felállításakor a főhadiparancsnok, Buccow parancsára.) A Kapitánynak azonban feloldozást kellett adnia: „Fájdalomtól elszorult szívvel lépdeljetek a megaláztatás bitói alatt.”¹⁴¹ Aztán ki kellett adnia a parancsot, hogy tilos legionáriusöltözékben járni és énekelni – jelezve a reményt: „Eljön a mi időnk is.”¹⁴² A miniszterelnök ugyanis megfogadta, már nem engedi, hogy „beleköpjenek a levesbe”.¹⁴³ Egyelőre több mint jelzésértékű volt az, hogy a belügyminisztérium elrendelte, hogy az az állami hivatalnok, tanító és pap, aki legionáriuspropagandát folytat, nem kaphat fizetést.¹⁴⁴

Közben a Vaszgárda is keménykedett. Március végén, 26-án, Cantacuzino tollat ragadott, és a bukaresti rendőrfőnöknek, Gabriel Marinescunak megírta a maga mementóját, amelyet a magas hatóságok gépírásos másolatokban küldözgettek egymásnak. Volt is mit. Mert a generális – jellegzetes népies fordulattal – rögtön emlékeztette, hogy „amióta felkapaszzkodtál, mint kóca a fára”, milyen el-lenséges magatartást tanúsított. Márpedig „emlékezzél csak, három levelet írtam Ducának és kítörölte vele a ..., miként a Király is kítörli ... a jelentésemmel”. Márpedig a helyzet megint hasonló az 1933-ashoz¹⁴⁵ – és ebben igaza volt. Természetesen a kormányt vádolta a provokációval. Sőt következő levelében már azt jósolta, hogy „ilyen rendszer mellett még öt évet sem adok, a királyt megfosztják a trónjától, és az országot teljesen és közvetlenül alávetik a zsidóknak”. Egyébként nem érdeklí Lupescu, ő „szükséges szokás”, de ilyen vezető szerepet nem játszhat.¹⁴⁶ A legionáriusok megverték azt a liberális diákot, Amadeu Bădescut, aki a temetés napján Codreanu-ellenes kiáltványt adott ki. Szakkifejezéssel: „korrekciót adminisztráltak neki.” Viszont most a katonai törvényszék a fő adminisztrátort, Viorel Trifát, majdani amerikai ortodox püspököt és társait elítélte.¹⁴⁷ A decemvirekre is kirótták a maximumot. Codreanu keserűen nyugtázta, hogy a kormány azt a taktikát alkalmazza a legionáriusok ellen, amelyet Mussolini a kommunisták ellen, a sorozatos bebörtönzést. Ellenállásként maradt a publikációk terjesztése és az imádkozás.¹⁴⁸

138 Codreanu, 1981. 145–146.

139 ANR MID, 18/1938. 3.

140 ANR CR, 33/1937. 2.

141 Codreanu, 1981. 135.

142 Un ordin cu tâlc. In: *Libertatea*, 1937. 25. sz. (jún. 27.)

143 Galaction, 1999. 295.

144 ANR MID, 5/1937. 59.

145 ANR MID, 31/1937. 35.

146 C.N.S.A.S. Penal 11784/4. 144.

147 Sima, 1994. 182.

148 C.N.S.A.S. Penal 11784/9. 328. (1937. márc. 23.)

De Codreanu, hogy megtudja, mi készül még, büntetés terhe mellett maga elé rendelte a rendőrségbe beépült besúgóit.¹⁴⁹

A Vasgárda igyekezett beleszólni az uralkodóházon belüli viszályba is. A király ki akarta zárni az uralkodóházból öccsét, Miklós herceget, és az országból is ki akarta űzni. Erre a jogcíme az volt, hogy a herceg rangján alul nősült. Közben néhányszor majdnem össze is verkedtek. Bárdossy László követ például olyan pletykákról jelentett, melyek szerint a herceg, miután lekent egy pofont a bátyjának, revolverrel támadt rá, de a lövés a királynét érte, aki el akarta választani a civakodó fivéreket.¹⁵⁰ Károly király erkölcsöszként való fellépése természetesen kiáltó ellentétben állt a ténnyel, hogy ő maga rangján aluli ágyasával élt együtt. Az angol sajtó jól el is csámcsogott a balkáni „királydrámán”, legalább addig is nem a hazai botrányokon kellett rágódnia. Lupescut tartotta az egyik főszereplőnek, mert az nem tudta megbocsátani, hogy Miklós felesége „hercegnő”-nek címezte magát, jóllehet a bíróság hatálytalanította a házasságát,¹⁵¹ neki pedig be kellett érnie azzal a királyi pletykával, amely szerint orosz hercegi rokonai vannak.

A főbaj azonban az volt, hogy Miklós herceg anyagilag is támogatta a Vasgárdát és Maniuval is kapcsolatba lépett.¹⁵² A botrány szinte évekig húzódott. 1936 februárjában a bukaresti diákok felléptek a herceg mellett egy beadvánnyal. 1937 áprilisában már nem volt kegyelem. Igaz, Cantacuzino a *Daily Telegraph* bukaresti tudósítójának olyanokat mondott, hogy „a király, aki egykor pártolt bennünket, most megvonta tőlünk a kegyeit. De szent ügyünk tudatában harcolni fogunk utolsó csepp vérünkig, és harcunk irtózatossá lesz, ha Miklós hercegnek el kell hagynia az országot.”¹⁵³ Cantacuzino – április 11-i – körlevelében finomabb volt, mert csak azt hangsúlyozta, hogy Miklós herceget, aki hat éve tiszta román keresztény nőt vett feleségül, megalázták, és lehet, hogy kiutasítják az országból.¹⁵⁴ Aztán – április 17-én – újabb körlevélben marasztalta el a történeteket, utalva arra, hogy a herceg „őshonos, keresztény nőt vett feleségül, és nem él olyan nővel, aki abból a fajból származik, mellyel népem élet-halál harcra folytat”.¹⁵⁵ Ezzel a királyt legérzékenyebb pontján érte, aki legyintett Cantacuzino „szokásos ostobaságaira”,¹⁵⁶ de minisztertanácsi határozattal pontot tett a családi viszályra.

A családból kizárt herceg – emlékirataiban – pedig csak sajnálhatta, hogy nem fordult meg a fejében, hogy megölje a bátyját.¹⁵⁷ Valójában megfordult a fejében – Antonescunak mondta –, hogy Károlyt meg kellene ölni.¹⁵⁸ Cantacuzino sem hagyta magát, május eleji episztolája még durvábbra sikerült, mint az előző: „Mind den rossz, azt hiszem, Lupescutól jön, aki Ionel Brătianu által kitalált liberális ügynök,

149 Codreanu, 1981. 142.

150 MOL, K 63 Külügyminisztérium, Politikai osztály, 246. cs. 1937:27/1. t. A jelentés kelte: 1937. márc. 22.

151 MTI Hírchívum, London, 1937. ápr. 10.

152 Carol II, 1995. 162.

153 A Vasgárda a király ellen. In: *Magyarság*, 1937. 86. sz. (ápr. 17.)

154 ANR MID, 5/1937. 15.

155 ANR MID, 23/1938. 77.

156 Carol II, 1995. 172.

157 Hohenzollern, Nicolae de, 1991. 71.

158 Călinescu, 1990. 271.

szeretett Királyunk legnagyobb ellensége, ma ő szovjet ügynök is az általa vezetett szörnyű kamarillával”, amely nemcsak tele van zsidókkal, de a nagy zsidó páholy fizeti.¹⁵⁹ Közben Codreanu már attól tartott, hogy a király az ő életére tör, és május derekáig fel akarja számolni a mozgalmat, ezért úgy döntött, vissza kell vonulniuk, de nem ejtik el Miklós herceg és a kamarilla kérdését.¹⁶⁰ Erre válaszként – és arra is, hogy Codreanu nem fogadta el a miniszterelnökséget – a kormány betiltotta a munkatáborokat, ami ellen már hiába minden tiltakozás.¹⁶¹ Szeptember elején már Codreanu is belátta, hogy Miklós herceg ügyének feszegetése nem javított a Vasgárda helyzetén, és ezért magát a herceget okolta.¹⁶² Codreanu, azért is, hogy külső támaszt szerezzen, sürgönyben köszöntötte Mussolini és Hitler találkozóját, majd körlevélben tudatta, hogy sürgönyét a cenzúra nem engedte közölni.¹⁶³

Cantacuzino temetése

A legionárius mozgalomra a legnagyobb csapást azonban Zizi Cantacuzino elhunytá – október elején – jelentette. Igaz, a tábornok temetése alkalom volt egy újabb erődemonstrációra. Ekkor már a kormány megtiltotta a színes egyenruha-íngék és színszimbólumok használatát. Ebből egyébként elég sok volt, és a sok szín egyben a szélsőséges mozgalmak palettájára is utalt. A fekete a Vaida Voevod-féle Román Front, a kék Cuza és Goga Nemzeti Keresztény Pártjának, a zöld a Légió, a fehér az Íjászok, a sárga az Averescu-féle Néppárt, Hite (Archers, Group H), a bíbor a tűzkeresztesek, az ibolya a Nemzeti Gárda, a sötétkék a Stelescu-féle keresztesek, a vörös a kommunisták színe.¹⁶⁴ Ebből komoly politikai és társadalmi erő a zöld és a vörös mögött állt. A vasgárdisták megoldották a tilalom okozta problémát. Mindenki a maga köntöse alá vette fel a zöld ingét... Az élen nyílhegy vagy inkább lándzsahegy alakzatba rendeződtek a felvonulók, akik a koporsót is vitték. Mögötte a felvonulók által kialakított üres négyszög közepén a Kapitány lépdelt átszellemlőn. „A vitézség császára”¹⁶⁵ – írta Ion Zelea Codreanu a fiáról. Kétségtelen, a királyhoz képest, császár volt. Egyszerű fekete esőkabátban vonult, míg a király állandóan teleaggatva érdemrendekkel jelent meg, igazi balkáni pojácaként, mint valami vígoperettben. Csakhogy már egyre komorabb gondolatok jártak a fejében.

Zizi Cantacuzino halála annál is nagyobb veszteség volt a Vasgárda számára, mint a gyászolók gondolhatták. Mindezt elfedte a temetés és az emlékezés pátozsa. Őhöz az ugyanis nem lehetett hozzányúlni. Háborús hős volt, olyan, aki nem tudta abbahagyni a háborút, és bár kissé szenilis bohóc is lett, ezt feledtette a világ ocsmánysága és főleg az arról kialakított kép, annak kétségbeesett átélése. A komi-

159 ANR MID, 31/1937. 36.

160 C.N.S.A.S. Penal 11784/9. 231.

161 Codreanu, 1981. 163–166.

162 C.N.S.A.S. Penal 11784/9. 150.

163 Codreanu, 1981. 187–188.

164 Clark, 2012b. 107.

165 Zelea Codreanu, 1937.

kum állandóan tragikumba játszott át, és fordítva. „A leghatékonyabb legionárius egzisztencia”, aki csatlakozásával megváltotta a román bojárságát – így parentálta el Nae Ionescu az öreg generálist.¹⁶⁶ És tette ezt úgy, mintha nem tudta volna, hogy az öreg generális milyen éktelenül ocsmányul beszélt, igaz, az idők is ocsmányok voltak. Ugyanakkor ő pletykálta el azt is, amit Zizi halálos ágyán még neki mondott: „Ide figyelj! Egész életemben disznó voltam, és ezt tudod. E fiatalok, a legionáriusok bizalmának köszönhetően én, aki disznó voltam, hősként halok meg.”¹⁶⁷

Nae méltatásának üzenete egyértelmű: a román bojárság ivadékainak már nem kell vezekelnie azért, mert ősei közül oly sokan a liberális parlamentáris rendszer felállításában vezető szerepet játszottak. „Cantacuzino generális mintha a legendából szállt volna alá” – fejtegette Mircea Eliade, és mindenkinél jobban megvilágította, hogy abban az adott világban számukra mit jelentett az öreg katona és őáltala is alakított mítosza. „Két évszázad megaláztatás után, melynek során a román nép elvesztette a szabadságával együtt az igazi bojári nemzetségek sarjait, és a szabadparasztság is tönkrement, az embernek nehezen lehetett szabadon élnie. Nehéz volt, hogy az ember ereinek lüktetésében ne érezze őseinek is a félelmét, hogy misztikus ugrással visszatérjen Nagy István és Vitéz Mihály idejének büszkeségéhez és férfiasságához. A hízelkedő szolga fiai, miként a jobbágyok, akiket talpukon vertek, magukkal hozták a szabad Romániába az ősök kisebbségi komplexusait, reszketett a gerincük, reszketett a szívük, reszketett a kezük. Eminescu idejében, úgy, mint ma is, ezeknek a felszabadított raboknak a gyávaság, a hízelkedés, a csalárdság, a képmutatás, a ravaszság a harci és védekező fegyvere. Ezeknek a szolgáknak éppen olyan becstelen vér folyt az ereiben akár a Fanarból, akár a Balkánról, akár a mi Bărăganunkból jöttek...”

Cantacuzino ősei is egyébként a Balkánról jöttek és a Fanarból, Konstantinápoly görög negyedéből, ahol a görög nemesség jelentős része túlélte a török hódítást, méghozzá úgy, hogy annak maga is eszköze és hasznélvezője lett. Hiszen ez a görög elit kezében tartotta a kereskedelmet, szakértelme folytán a török flottát irányította, és nyelvtudása miatt a külügyeket is intézte. A 18. század elején a fanariótákkal töltötte be a szultán a két román vajdaság uralkodói tisztjét, igaz, ezek még pasák sem voltak, csak bejek, de Bukarestben és Jászvásáron, ha tehették, bizánci pompában éltek, így vettek revánsot saját kiszolgáltatott helyzetük miatt. És mivel uruk állandóan váltogatta őket a trónon, sokan igyekeztek gyorsan meggazdagodni, gátlástalanságuk miatt a fanarióta a korrump, mohó, csalárd akarnok szinonimája is lett. Zizi Cantacuzino „társadalmi osztályában – írja Eliade – ugyanaz a morális züllöttség uralkodott, mint a szolgák és levantinusok hódító osztályában is”. Ezt nemcsak megvetette, hanem „katonai esküjével eljegyezte magát a halállal”. Ezért „a Kapitányban és legionáriusaiban azt a középkori férfias, román morált ismerte fel, amelyet elkeseredésére kortársaiban nem látott”. Most már ő is mítosz. „A fiatalok, akik életüket halálra készülődéssel kezdik, alkotják azt a román családot, amelyben a pefanarióta erény és férfiasság, amelyet Cantacuzino generális testesített meg, megvilágítja az egész század emberi sorsait.”¹⁶⁸

166 Ionescu, 1937.

167 Bibescu, 1979. 158.

168 Eliade, 2001. 60–62.

Amikor Argetoianu megtudta, hogy régi barátja, akit még az iskolából ismert, meghalt, azon tűnődött el, hogy Dumas-regényt lehetne írni róla, mert sem az egyenruháján, sem lelkiismeretén nem ejtett foltot. Aztán a temetés láttán arra a következtetésre jutott: *„Szegény Zizi szinte egész életében pojácaféleg viselkedett, és hős apoteózisában végezte. Vajon egy imbecillis irányzat vagy egy megmentő eszme ereje érvényesül?”*¹⁶⁹

A legionáriusok a temetések után még önfeladtabban adhatták át magukat a Történelemnek – a fasizmusnak, hogy felszámolják a parlamentáris demokráciát. Ehhez kellett a tollforgató értelmiségiek. Ami a mából visszatekintve csodának tűnik, az a Vasgárda értelmiségi táborának további erősödése. Annál is inkább, mert ott állt a verbális erőszakban is tomboló értelmiségi fiatalág, amely a román paraszt kultuszában is nyert erőt. *„Balkáni módszerek?”* – tette fel a kérdést Dumitru Cristian Amzăr, aki aztán 93 évet élt, természetesen nagyrészt Németországban, és a válasza: *„Egy nemzedék válasza, mellyel a méltó halált fogadja a megalázó és gyáva élet helyett.”*¹⁷⁰ A rendőrség szemlélte is az ilyen cikkeket, amelyekben még élesebben jutott szóhoz a fasiszta nihilizmus: *„Minékünk nincs mit csinálni az életünkkel.”* Ezért a kérdés: *„Meddig mehet önfeláldozásunk, milyen mértékben tudunk magunkról elfelejtkezni?”*¹⁷¹ A választ szóban az írástudók adták meg.

Mintegy három éve egyik román irodalomtörténész barátom – aki 1930-ban született, apja katona volt, ő pedig katonai líceumba járt –, amikor jeleztem neki, hogy min dolgozom, keserű dühvel mesélte el, hogy hétéves gyermekként látta a nagy temetési menetet, és kifejezetten az volt a cél, hogy félelmet keltsenek. És aztán nem is fogott kezét soha azzal a Constantin Noicăval, a filozófussal, aki 1940-ben – egy időre – kemény legionárius publicisztikára adta a fejét. A megfélemlítés pedig azoknak is szólt, akik olyasmiket írtak, mint Mircea Damian 1936 nyarán: *„A többi országban a fiatalság kicsattan az életerőtől. [...] Csak nálunk nélküli az ifjúság az energiát és az akaratot, és olyan, mint egy koldusasszony, maradékokból él, ambíció nélkül, álmok nélkül és zászló nélkül...”*¹⁷² Az ilyesmi is csak a legionárius mozgalomhoz való csatlakozásra ösztönzött. 1937 januárjában mintegy 97 ezer tagot számlált a „Mindent a Hazáért” párt, az év végére viszont már 272 ezret.¹⁷³ És közben a Kapitány körlevélben átszellemülten tudatta, hogy tíz év alatt öt főből egymillióra dagadt a mozgalom, benne „nők, gyerekek, férfiak és öregek, akikben új hit él”.¹⁷⁴

De lehet, hogy csak Codreanu észlelte, hogy most már – a királyi ajánlat elutasítása után – milyen komolyra fordult a dolog. Megnyilatkozásaiból is ez derül ki, csak olvasni kell a sorok között. A mozgalmat vitte a lendülete, a diskurzus szóözöne is hömpölygött a maga medrében – a végkifejlet felé. A szómágia és transzélium kiegészítették egymást a legionárius ideológia másodvirágzásában. Ennek viszont hangadó eseménye a Moța–Marin-temetés volt, és ami körülötte tör-

169 Argetoianu, 2001. 146.

170 Amzăr, 1936. 27.

171 ANR MID, 2/1936. 236.

172 Damian, 1936.

173 Heinen, 1999. 357.

174 Codreanu, 1981. 147.

tént. „*És mi a mese tanulsága?*” – tette fel a kérdést Gala Galaction, a bibliafordító szerzetes, aki egyben meg is adta a maga válaszát: „*Sem ezek a szélső nacionalisták, sem a kommunisták nem Jézus Krisztus királyságából valók (még akkor sem, ha én hajlandó lennék elfogadni, hogy Moța és Marin az Evangéliumért és a Keresztért haltak meg, mint a régi kereszteslovagok). De az oltárokat megbecstelenítő és a papokat karóba húzó kommunisták helyett sokkal természetesebb, ha a nacionalista diktatúrát akarjuk és hívjuk. Más szavakkal, ha az embernek két kérelhetetlen csapás között kell választania, akkor azt választja, amely kisebbnek tűnik.*”¹⁷⁵ Galaction 1944 után a kommunizmust választotta.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

ANR = Arhivele Naționale ale României (București)
CR = Casa Regală
Centrale Inspectoratul General al Jandarmeriei
MID = Ministerul de Interne, Diverse

C.N.S.A.S. = Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (București)

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Bp.)
K 63 Külügyminisztérium

2. Kiadott források

Acterian

1937 Acterian, Arșavir: Moartea în Dumnezeu. In: *Ideea Românească*, 1937. 1. sz.

Amzăr

1936 Amzăr, Dumitru Cristian: *Naționalismul tinereții*. București, 1936.

Argetoianu

2001 Argetoianu, Constantin: *Însemnări zilnice. III. 1 iulie–31 decembrie 1937*. București, 2001.

2003 Argetoianu, Constantin: *Însemnări zilnice. VII. 1 iulie–22 noiembrie 1939*. București, 2003.

Bibescu

1979 Bibescu, Martha: *Jurnal politic. Ianuarie 1939 – ianuarie 1941*. Studiu introductiv, selecție, note și traducere de Popișteanu, Cristian–Minei, Nicolae. București 1979.

Botta

1937a Botta, Dan: Jertfa care ne-a mântuit. In: *Buna Vestire*, 1937. 3. sz. (febr. 24.)

1937b Botta, Dan: Țara analfabetă. In: *Buna Vestire*, 1937. 7. sz. (febr. 28.)

175 Galaction, 1999. 295.

Călinescu

1990 Călinescu, Armand: *Însemnări politice (1916–1939)*. Ediție îngrijită și prefațată de Savu, Alexandru Gh. București, 1990.

Cantacuzino

1937 Cantacuzino, Alexandru: 13 Ianuarie... In: *Libertatea*, 1937. 22. sz. (jún. 3.)

Carol II

1995 Carol II, Rege al României: *Între datorie și pasiune. I. 1904–1939*. Ediție de Ciucă, Marcel-Dumitru-Ion, Narcis Dorin. București, 1995.

Codreanu

1981 Zelea Codreanu, Corneliu: *Circulări și manifeste, 1927–1938*. München, 1981.

1987 Zelea Codreanu, Corneliu: *Cărticică șefului de cuib*. München, 1987.¹²

Damian

1936. Damian, Mircea: O generație de imbecili. In: *Floarea de foc*, 1936. 19. sz. (jún. 11.)

Deleanu

1937 Deleanu, Pavel Costin: Buna Vestire. In: *Ideea Românească*, 1937. 1. sz.

Dumitrescu-Borșa

1937 Dumitrescu-Borșa, Ion: *Cea mai mare jertfă legionară*. Sibiu, 1937.

2002 Dumitrescu-Borșa, Ion: *Cal troian intra muros. Memorii legionare*. București, 2002.

Eliade

2001 Eliade, Mircea: *Textele „legionare” și despre „românism”*. Cluj-Napoca, 2001.

Galaction

1999 Galaction, Gala: *Jurnal. III*. București, 1999.

Ghyka

2004 Ghyka, Dimitrie: *Memorii (1891–1940)*. Iași, 2004.

Herseni

1937 Herseni, Traian: Sensul jertfei legionare în Spania. In: *Ideea Românească*, 1937. 1. sz.

Hohenzollern, Nicolae de

1991 Prințul Nicolae de Hohenzollern: *În umbra coroanei României. Documente, amintiri și comentarii*. Editate de Buzatu, Gheorghe. Iași, 1991.

Ionescu

1937 Ionescu, Nae: Răscumpărare. In: *Buna Vestire*, 1937. 189. sz. (okt. 14.)

Iorga

1939 Iorga, Nicolae: *Memorii. VII. Sinuciderea partidelor (1932–1938)*. București, 1939.

Kereszturi

Kereszturi Ádám: A Vasgárdát nem tudják letörni. In: *8 Órai Újság*, 1937. 53. sz. (márc. 6.)

Kiss

1930 Kiss Dezső: Hágai medaillonok. In: *A Toll*, 1930. 5. sz.

Marin

1977 Marin, Vasile: *Crez de generație*. Karlsfeld, 1977.

Milcoveanu

1936 Milcoveanu, Șerban: O ofensă adusă celor plecați în Spania pentru Hristos. In: *Cuvântul Argeșului*, 1936. 25–27. sz. (dec. 20.)

2008 Milcoveanu, Șerban: *Memorii (1929–1989)*. București, 2008.

Moța

- 1936 Moța, Ion I.: Măsura creștinității noastre. In: *Cuvântul Studențesc*, 1936. 1. sz. (jan. 1.)
1937a Moța, Ion: Întelesul plecării noastre în Spania. In: *Cuvântul Studențesc*, 1937. 1–4. sz.
1937b Ioan Moța Preot: Începuturi de biruință! In: *Libertatea*, 1937. 11. sz. (mărc. 11.)
1993 Moța, Ion: *Testamentul lui Ion Moța*. Timișoara, 1993.
2000 Moța, Ion I.: *Corespondența cu Welt-Dienst (1934–1936)*. München, 2000.

MTA Hírárchívum

MTI Hírárchívum <http://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1> (A letöltés ideje: 2013. február 22.)

Neller

- 1937 Neller Mátyás: Küzdelem parancsuralmak és az alkotmányosság között. In: *Magyar-ság*, 1937. 10. sz. (máj. 16.)
1938 Neller Mátyás: Vasgárda, antiszemitizmus és ami mögöttük van. In: *Magyarság*, 1938. 41. sz. (febr. 20.)

Posteucă

1936 Posteucă, Vasile I.: Sub cerul destinelor rumânești. In: *Iconar*, 1936. 4. sz.

Sfințescu

1993 *Din luptele tinereții române 1919–1939*. Culegere de texte sub îngrijirea lui Sfințescu, Duiliu. București, 1993.

Țara, Legiunea, Căpitanul

2008 *Țara, Legiunea, Căpitanul. Mișcarea legionară în documente de istorie orală*. Szerkesztette, az interjúkat készítette Conovici, Mariana–Iliescu, Silvia–Silivestru, Octavian. A bevezetést írta Mihai Chioveanu. București, 2008. 145–146.

Zamfirescu

1997 Zamfirescu, Dragoș: *Legiunea Arhanghelului Mihail de la mit la realitate*. București, 1997.

Zelea Codreanu

1937 Zelea Codreanu, Ion: Împărat al vitejei. In: *Buna Vestire*, 1937. 189. sz. (okt. 14.)

3. Szakirodalom

Boilă

2002 Boilă, Zaharia: *Amintiri și considerații asupra mișcării legionare*. Cluj-Napoca, 2002.

Clark

- 2012a Clark, Roland: *European Fascists and Local Activists: Romania's Legion of the Archangel Michael*. Doctoral Dissertation, University of Pittsburgh, 2012. 259. <http://d-scholarship.pitt.edu/11837/> (A letöltés ideje: 2012. október 21.)
2012b Clark, Roland: Nationalism and Orthodoxy: Nichifor Crainic and the Political Culture of the Extreme Right in 1930s Romania. In: *Nationalities Papers*, 40. (2012) 1. sz. 107–126.

Heinen

1999 Heinen, Armin: *Legiunea „Arhanghelul Mihail”. Mișcare socială și organizație politică*. București, 1999.

Hugh

1970 Hugh, Thomas: Spain. In: *European Fascism*. Ed. Woolf, Stuart Joseph. London, 1970.

Ideologie, IV.

2003 *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*. Vol. 4. 1934–1938. Coordonator: Scurtu, Ioan–Beldiman, Corneliu–Tampa, Natalia–Tănase, Tiberiu. București, 2003.

Maner

1997 Maner, Hans-Christian: *Parlamentarismus in Rumänien (1930–1940). Demokratie im autoritären Umfeld*. München, 1997.

Payne

1995 Payne, Stanley G.: *A History of Fascism, 1914–1945*. Madison, 1995.

Săndulescu

2007 Săndulescu, Valentin: Sacralised Politics in Action: the February 1937 Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moța and Vasile Marin. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 8. (2007) 2. sz. 259–269.

Scurtu

1999 Scurtu, Ioan–Buzatu, Gheorghe: *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*. București, 1999.

Sima

1994 Sima, Horia: *Istoria mișcării legionare*. Timișoara, 1994.

Stamatu

é. n. Stamatu, Horia: *Acatistul Moța–Marin*. București, [é. n.] <http://miscarea.net/acatistul-mota-marin.htm> (A letöltés ideje: 2013. február 20.)

Takács

2012 Takács Ferenc: *A Mihály Arkangyal Légjő*. Szekszárd, 2012.²

Țiu

2007 Țiu, Ilarion: *Mișcarea legionară după Corneliu Codreanu. I. Dictatura regală (februarie 1938 – septembrie 1940). Mecanisme de schimburi de generații*. București, 2007.

Valbousquet

2011 Valbousquet, Nina: *Jérémy Guedj, Le miroir des désillusions. Les Juifs de France et l'Italie fasciste (1922–1939)*. Paris, Classiques Garnier, 2011. <http://www.histoire-politique.fr/index.php?numero=1&rub=comptes-rendus&item=370> (A letöltés ideje: 2013. január 21.)

AMBRUS MISKOLCZY

LONG LIVE DEATH?

THE ROMANIAN IRON GUARDISTS' MISSION TO SPAIN AND THE RITUAL BURIALS

While the Nazis and the Soviets regarded the Spanish civil war as an opportunity to test new weapons, the bloody conflict occurring in a distant country gave the Romanian Iron Guard the possibility of strengthening its ideology. In 1936 seven members of the far-right party decided to take part as volunteers in the Spanish civil war. After two of them died in combat, the burial ceremony in Bucharest became the stage for an immense popular mobilization. King Carol II was in a serious dilemma: he could either liquidate the party leadership, or attract them to cooperation and integrate this antisystemic movement into the Romanian political game, with the barely hidden aim to discredit it. A marginal episode like the small Romanian expedition to Spain becomes a good opportunity to explore in this article the complex mythology, based on the cult of dead heroes, elaborated by Romanian fascism. When confronted with empirical facts, the mythical world proves itself an indissoluble connubium of tragedy and farce, in conformity with the only trustful law of History: irony.